

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г. С. СКОВОРОДИ**

ЧОРНИЙ Олександр Олександрович

УДК 141.12 : 172.15 + 371

**КОНСТРУКТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ НАЦІОНАЛЬНИХ
СМИСЛІВ У СТАНОВЛЕННІ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОЇ
ДУМКИ В УКРАЇНІ**

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора філософських наук

ХАРКІВ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернігівському національному педагогічному університеті імені Т. Г. Шевченка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор філософських наук, професор,
Мельник Анатолій Іванович,
Чернігівський національний технологічний університет, професор кафедри гуманітарних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Буяк Богдан Богданович,
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, проректор з наукової роботи та міжнародного співробітництва;

доктор філософських наук,
Марченко Олена Вікторівна,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, начальник відділу організації наукової роботи;

доктор філософських наук, доцент
Черепанова Світлана Олександрівна,
Львівський національний університет імені Івана Франка, професор кафедри початкової та дошкільної освіти

Захист відбудеться 04 квітня 2017 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.07 в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Алчевських, 29, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2, ауд. 215-В).

Автореферат розіслано 03 березня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. О. Дроботенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сталий розвиток держави Україна та її громадян може бути успішним лише за умови якісної освіти, напрям якого задається запитаними суспільством загальнолюдськими і національними ціннісними орієнтирами. Через це духовне оновлення українського суспільства передбачає також звернення до евристичного потенціалу, накопиченого упродовж історії української філософсько-освітньої думки. Цей потенціал є важливим ресурсом національно-патріотичного виховання українців і потребує осмислення у сучасних соціокультурних контекстах.

Розкриття цього потенціалу є важливим моментом самопізнання і самовиховання української нації, ідентичність якої не в останню чергу конститується освітніми і виховними практиками. Усе це актуалізує проблему дослідження української філософсько-освітньої традиції, яка багато у чому перетинається із західноєвропейською. Зважаючи на євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, актуалізація європейської складової національних смислів вітчизняної філософсько-освітньої традиції дозволяє оптимізувати процес входження в освітній простір ЄС і зберегти при цьому національні пріоритети, що додатково актуалізує тему дослідження.

Інтелект нації, потужність її духовного виробництва, у якому значну роль відіграє накопичений освітній досвід, вимагає також виваженої стратегії його застосування. Зневажання національними здобутками у царині культури та освіти може призвести до гальмування розвитку країни, втрати її людського капіталу і зрештою – незалежності. Адже освітні інновації, які зараз активно обговорюються у вітчизняному філософсько-освітньому дискурсі, все ще недостатньо артикулюють національні інтереси України.

Теоретична проблема переривання і відновлення культурних та освітніх традицій, попри її актуальність і значущість, все ще недостатньо досліджена. В Україні її дослідження було започатковано у середині минулого століття кийвською школою В. Іванова, В. Горського, С. Кримського, В. Нічик, М. Ткачук та ін. Але розрив освітніх та виховних традицій та обумовлені ним духовні кризи і загрози духовної деградації не знайшли належного висвітлення. Вибір теми цього дослідження обумовлений усіма переліченими вище викликами, адресованими українським освітнім філософам.

Разом з цим, тема дослідження передбачає звернення до широкого пласта теоретичних напрацювань в окресленому проблемному полі та у його докільлі. Зокрема, проблема розвитку філософсько-освітньої думки в Україні та підтвердження конструктивного потенціалу її національних смислів онтологічними орієнтирами, різною мірою розглядалася вітчизняними та зарубіжними мислителями. Як засвідчують наукові розвідки, дану проблему філософи досліджували з різних позицій і пропонували свої концептуальні положення. Праці вітчизняних філософів: С. Бондаря, В. Крисаченка, П. Кралюка, С. Мащенко, В. Шевченка, дають нам можливість дохристиянські

витоки української філософсько-освітньої думки пов'язати з основоположниками європейської філософії – еллінами. Наші науковці стверджують, що розвиток філософської думки на землях сучасної України розпочинається ще за часів античності і отримує своє логічне продовження в культурі Київської Русі.

Зокрема філософська думка періоду України-Руси представлена в працях: А. Бичко, Г. Волинка, В. Горського, М. Кашуби, О. Кирилюка, С. Кримського, А. Колодного, В. Нічик, І. Огородника, М. Русина, С. Йосипенка, М. Поповича. Вони проаналізували вплив язичництва і християнства на філософську думку, культуру, світогляд та менталітет нашого народу.

Філософсько-освітні процеси, які проходили на території України в різні періоди її буття, розглядалися в дослідженнях: А. Андрущенко, Є. Андроса, О. Базалука, І. Бичка, А. Боровика, А. Бойко, В. Беха, Л. Губернського, Л. Горбунової, І. Добронравової, В. Довбні, І. Зайченка, І. Зязюна, В. Кременя, М. Култаєвої, С. Клепка, В. Кушерця, С. Кузьміної, А. Конверського, М. Левківського, В. Лутая, А. Мельника, Л. Медвідь, І. Надольного, С. Ніколаєнка, В. Огнев'юка, С. Пролєєва, Н. Радіонової, М. Романенка, О. Сухомлинської, З. Самчука, В. Табачковського, В. Шинкарука, Н. Юхименко.

Праці наших науковців: С. Возняка, П. Гнатенка, Я. Грицака, М. Кітова, П. Кононека, М. Кисельова, В. Литвинова, Г. Лозко, М. Михальченка, В. Микитася, В. Мосіяшенка, Л. Мазур, Л. Нагорної, Н. Петрук, М. Скринника, Н. Яковенко, засвідчують, що проблема української національної ідентичності має чітку прив'язку до філософсько-освітньої думки, яку продукували мислителі, на території України в різні періоди її історії.

Особливо гостро проблематика національної ідентичності проявлялася в філософському дискурсі мислителів в періоди різного роду «негарздів» в житті українського народу. В цьому контексті цілком очевидно, що розвиток сучасних буттєвих процесів в Україні та світі яскраво виявив проблему української національної ідентичності та спрямував наших мислителів, філософів, педагогів на відповідну філософсько-освітню рефлексію. Отже, сучасна дослідницька перспектива, пов'язана з недостатнім рівнем комплексного відображення конструктивного потенціалу національних смислів у філософсько-освітній думці яка пропагувалася українськими мислителями в різні історичні періоди і залежала від буттєвих запитів людей. Все це актуалізує необхідність подальшої наукової розробки означеної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексної бюджетної програми «Історія філософії освіти Лівобережної України XVII - початку XX ст.» (державний реєстраційний № 0100U006661, кат 1.) та в рамках науково-дослідних тем кафедри філософії Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка: «Антропологічно-концептуальні засади впливу на культурно-освітні процеси», «Пріоритетний напрям – проблеми

нового змісту освіти навчання та виховання» (протокол Вченої ради ЧДПУ імені Т. Г. Шевченка № 6 від 28.01.1998 р.).

Метою дослідження є розкриття функціонального потенціалу національних смислів у становленні і розвитку філософії освіти в Україні.

Досягнення означеної мети зумовило постановку і виконання наступних дослідницьких **завдань**:

- здійснити експлікацію філософсько-освітніх ідей в ретроспективі становлення та еволюції філософської думки в Україні;
- виявити онтоантропологічні підстави продукування філософсько-освітніх ідей в українській культурній традиції;
- розкрити пізнавально-ціннісну функцію філософсько-освітніх ідей українських мислителів в різні історичні періоди;
- простежити історичну динаміку становлення філософсько-освітньої думки в Україні;
- встановити чинники парадигмальних змін в українській філософсько-освітній думці;
- з'ясувати національну специфіку артикуляції філософсько-освітніх ідей українських мислителів та західні і східні впливи на них;
- виявити чинники формування національної ідентичності української філософсько-освітньої думки;
- розкрити наслідки комунікативної відкритості української філософсько-освітньої думки;
- обґрунтувати закономірності селекції національних смислів в українській філософсько-освітній традиції.

Об'єкт дослідження – історичний вимір філософії освіти в Україні.

Предмет дослідження – національні смисли в історичних репрезентаціях філософії освіти.

Методи дослідження. Поставлена мета і завдання обумовили комплексну методологічну програму дослідження, в основу якої покладено культурно-історичний та порівняльно-історичний підходи, а також методологія контекстуального аналізу. Дослідження ураховує методологічні перспективи, відкриті внаслідок комунікативного і антропологічного поворотів сучасної західної філософської думки, передусім положення трансцендентальної прагматики щодо тимчасового припинення традиції та застосування наздоганяючої аргументації. У дослідженні широко застосовуються феноменологічний, герменевтичний, структурно-функціональний, діалектичний і системно-теоретичний методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці концепції структурування смислового поля філософії освіти, де універсалістські настанови та цінності через збережені смисли національних культурних і світоглядних традицій стають конститутивними чинниками трансформації регіональних культурних та освітніх просторів.

Наукова новизна дослідження конкретизується в таких положеннях, що виносяться на захист.

Вперше:

- доведено, що розвиток філософії освіти як специфічної комунікації в Україні стимулюється збереженими смислами національної філософської традиції. Вони актуалізуються у кризових ситуаціях і виконують роль конститутивного чинника в активізації призупинених освітніх комунікацій, де універсалізм набуває національної артикуляції;

- встановлено, що конструктивні смисли національної культурної та освітньої традиції здатні відкривати нові горизонти в осмисленні перспектив розвитку сучасної освіти і змінювати само розуміння людини як активного суб'єкта освітніх і виховних практик, тим самим долається стереотип меншовартості;

- обґрунтовано, що смисли національної культурної традиції задають напрям освітнім стратегіям і практикам, стверджуючи український варіант європейськості як єдності раціонального та ірраціонального у навчальних та виховних практиках;

- виявлено регіональні освітні інваріанти, які є світоглядними корелятами національних моделей життєтворчості; доведено, що українським регіональним освітнім інваріантом є поєднання формальної і неформальної освіти; кризовий стан сучасної освіти в Україні багато у чому спричинений руйнацією практик неформальної освіти;

- доведено, що європейські студії, які зараз поширюються в Україні, повинні містити також й український досвід трансляції ідеї Європи у вітчизняній філософсько-освітній думці.

Уточнено:

- поліетнічну специфіку генерації української філософсько-освітньої думки, яка обумовлювалась східними (візантійськими) і західними (грецькими, польськими, французькими, англійськими, німецькими) філософсько-освітніми ідейними впливами. В Україну переважна більшість філософсько-освітніх ідей приходила як з літературою філософського, релігійного і наукового змісту, так і завдяки нашим мислителями котрі навчалися за кордоном. Ці ідеї проходили адаптацію в нашому культурно-освітньому середовищі і отримували практичне впровадження переплітаючись з українськими національними традиціями;

- тенденції історичної динаміки розвитку філософсько-освітньої думки в Україні, які надають можливість виявити універсальний принцип формування філософсько-освітніх ідей. Він полягає у специфічному триєдиному філософсько-освітньому діалозі (буття – мислитель – суспільство). При цьому діалозі кожна зі сторін могла мати суттєву вагу в конкретний період історичного розвитку;

- розуміння контингентності розвитку філософсько-освітньої думки в Україні як єдності можливого і неможливого.

Набули подальшого розвитку:

- освітні імплікації кордоцентризму як основи формування особистості національно свідомого і європейські орієнтованого українця;

- положення про ідейний взаємовплив та науково-освітній взаємообмін між українськими та зарубіжними мислителями. При цьому відмічено, що

фундаторами переважної більшості філософсько-освітніх ідей і організаторами навчально-освітніх закладів в Росії XVII-XVIII ст., були саме мислителі з України, в основному випускники Києво-Могилянської академії;

- ідеї українських мислителів XX-XXI ст. стосовно динамічних змін сучасних філософсько-освітніх процесів в Україні та впливу на них тенденцій світової освітньої глобалізації. При цьому виокремлено змістовні ідеї які стосуються напрямків розвитку філософії освіти в Україні та зроблено наголос на перспективних для нашої освіти векторах росту.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дають цілісне обґрунтоване свідчення про розвиток філософсько-освітньої думки в Україні, підтверджують конструктивний потенціал її національних смислів та зорієнтованість на вирішення буттєвих проблем нашого народу. Це дозволяє розширити можливості теоретико-методологічного аналізу філософсько-освітньої проблематики, виявляти сутність філософсько-освітніх ідей, їх роль в навчально-освітньому поступі українського суспільства. А також надає можливість виділити ключові філософсько-освітні ідеї продуковані нашими мислителями в різні періоди історії України, котрі були запитані українцями і спрямовані на залагодження багатьох проблем для покращення життя суспільства.

Теоретичні розробки дисертації, запропоновані в ній методологічні підходи та сформульовані за їх допомогою положення і висновки, можуть бути використані фахівцями з філософії, педагогіки, історії, культурології, політології, релігієзнавства при дослідженні тем філософсько-освітнього характеру.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в ефективності використання теоретичних положень дисертації при розробці сучасних національних програм розвитку освіти в Україні, в контексті формування інноваційних моделей і технологій в системі вищої гуманітарної освіти, створенні схем прогнозування філософсько-освітнього розвитку українського суспільства. Результати дисертаційного дослідження можна залучати при створенні державних і відомчих навчально-освітніх програм. Для викладацької роботи в навчальних закладах України під час читання курсів філософії освіти, релігієзнавства, української та зарубіжної культури, історії педагогіки, історії України, а також у різних напрямках та формах навчально-виховної роботи. Позитивний ефект при використанні результатів дисертаційного дослідження має бути для масової популяризації національної навчально-освітньої спадщини та традицій української філософсько-освітньої культури.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, практичні висновки та рекомендації, викладені в дисертації, обговорювалися на засіданнях кафедри філософії та культурології Чернігівського Національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, а також під час виступів і доповідей дисертанта, оприлюднених на наукових та науково-методологічних конференціях, зокрема, на міжнародних: «Філософія та історія філософії» (Київ, 2003); «Філософія етнокультури та наукові стратегії

збереження національної єдності України» (Чернігів, 2007); «Філософія освіти і сучасність» (Дніпропетровськ, 2007); «Духовна спадщина Лівобережної України: соціально-філософський зміст природи суспільства, релігії та освіти» (Чернігів, 2007); «Україна: шляхи формування державно-національної цілісності суспільства та утвердження духовної основи української цивілізації» (Ужгород, 2010); «Простір гуманітарної комунікації: інституалізація академічної спільноти» (Київ, 2010); всеукраїнських: «Філософська антропологія та сучасність» філософсько-антропологічні читання пам'яті В. Г. Табачковського (Київ, 2007); «Творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодні» філософсько-антропологічні читання пам'яті В. І. Шинкарука (Київ, 2008); «Європейські цінності та українські реалії» філософсько-антропологічні читання пам'яті О. І. Яценка (Київ, 2009); «Європейський вибір України: антропокультурні параметри осмислення» філософсько-антропологічні читання (Київ, 2010); «Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів у мові, мистецтві, літературі» III Всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури, присвячені пам'яті С. Б. Кримського (Чернігів, 2011); «Філософські ідеї в культурі Київської Русі» VI давньоруські історико-філософські читання пам'яті В. С. Горського (Чернігів, 2013); «Суспільні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Одеса, 2013); «Медіаосвіта: європейський досвід та українські перспективи в контексті шкільної та післядипломної педагогічної освіти» (Чернігів, 2013); «Філософсько-педагогічна спадщина К. Д. Ушинського: нове прочитання» (Чернігів, 2014).

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження автор використовує у педагогічній роботі, а саме – при розробці та викладанні курсів «Філософія освіти», «Філософія науки», «Філософія», «Історія філософії», «Основні проблеми в історії української філософії».

Публікації. Основні положення, ідеї, висновки та суттєві результати дисертаційної роботи знайшли своє відображення в індивідуальній монографії «Історія філософсько-освітніх ідей в Україні та їх онтологічна орієнтація» (обсягом 26,5 друк. арк.), 48 авторських публікаціях у наукових журналах, збірниках наукових праць, матеріалах наукових конференцій та ін., у тому числі 24 одноосібних публікаціях у спеціалізованих фахових наукових виданнях із філософських наук України та зарубіжних, 5 із яких включені до міжнародних наукометричних баз.

Кандидатська дисертація на тему «Вчення про людину Чернігівського літературно-філософського кола (друга пол. XVII - перша пол. XVIII ст.)» була захищена у 1999 році. Матеріали кандидатської дисертації у тексті докторської не використовуються.

Структура дисертації зумовлена специфікою її предмета та логікою розкриття теми, а також метою та головними завданнями дисертаційного дослідження. Дисертація складається із вступу, шести розділів, сімнадцяти підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел. Обсяг дисертації: загальний – 455 сторінок, основної частини – 410 сторінок. Список використаних джерел складається з 525 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність та доцільність дослідження, проаналізовано ступінь наукової розробки теми, наголошено на проблемній ситуації дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, відображено методологічні принципи аналізу, завдання та спрямування роботи її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, наводяться положення, що претендують на наукову новизну та виносяться на захист, зроблено наголос на теоретичній і практичній цінності отриманих результатів, наведено дані про апробацію результатів дослідження, описується структура і обсяг дисертаційної роботи.

Перший розділ **«Теоретико-методологічні засади дослідження збережених смислів української філософсько-освітньої традиції»** складається з двох підрозділів, у яких проаналізовано як основні концептуальні характеристики насиченості поняття «філософія освіти» так і методологічні принципи дослідження розвитку філософсько-освітньої думки в Україні та її зв'язків з ідеологією української національної ідентичності.

У підрозділі 1.1. **«Дисциплінарна ідентичність філософії освіти у національно-культурному дискурсі та його ідейний зміст»** проаналізовано історико-філософський дискурс становлення і розвитку філософсько-освітньої думки в Україні та її ідейні зв'язки з онтологічною проблематикою.

Ті чи інші аспекти історичного розвитку філософсько-освітніх ідей та проблем аналізувалися в працях В. Андрущенка, О. Базалука, В. Беха, А. Бичко, Г. Волинки, П. Гнатенка, Л. Губерського, В. Кременя, М. Култаєвої, С. Клепка, М. Левківського, В. Лутая, А. Мельника, М. Михальченка, С. Ніколаєнка, П. Таланчука, В. Шевченка, Н. Юхименко та інших. Авторське відображення тієї чи іншої філософсько-освітньої ідеї чи проблеми в працях вищезгаданих філософів, дає нам змогу прослідкувати певне зближення позицій. Усі дослідники підкреслюють роль філософії освіти як науки, котра в своєму історичному розвитку об'єднує всі сфери людського знання.

У дослідженні з'ясовано, що ключові елементи стратегії філософсько-освітнього розвитку, запропоновані українськими науковцями в кінці ХХ на початку ХХІ ст. залишаються актуальними для сучасного буття України, коли гостро постала проблема української національної ідентичності, яка переплетена з філософсько-освітньою думкою. Тому, відповідаючи на буттєві виклики, мислителі-філософи відображають і поширюють в суспільстві ті ідеї котрі мають сенс для певного історичного часу. А розповсюджуються ці ідеї, головним чином, через мережу навчально-освітніх закладів. Через це філософія освіти в цьому процесі відіграє фундаментальну роль.

Дисертант вважає, що у зв'язку з такою постановкою проблеми, на сьогоднішній день в Україні актуалізувалося питання конструктивного потенціалу національних смислів в філософсько-освітній думці. Воно в першу чергу пов'язано з імперськими прагненнями російського керівництва розділити Україну, повернути її в повну залежність від московського кремля. Саме на це націлені всі види кремлівської пропагандистської машини. Ми

українці, в свою чергу, повинні протиставити цій, як військовій так і медійній агресії. Крім сильної української армії, ще й міцний дух української національної ідентичності. Цю духовну ідеологію у вигляді філософсько-освітніх ідей, здатні найліпше розповсюджувати учителі-мислителі через мережу навчально-освітніх закладів.

Через це філософія освіти в цьому процесі відіграє одну з ключових ролей. Адже в історії розвитку філософсько-освітньої думки в Україні, вітчизняні мислителі пропонували велику кількість філософських ідей, котрі стали основою ідеології української національної ідентичності. Взнявши за основу їх ідеї та поширивши через мережу навчально-освітніх закладів і медіа ресурси України, учителі зможуть впливати на формування свідомого ставлення учнів до української історії, філософії, культури та буття загалом.

В цій царині слід відмітити творчу діяльність українських науковців, які розробляли і розробляють стратегічні напрямки розвитку філософії освіти в Україні, спираючись на національні вітчизняні традиції і досягнення у галузі освіти, науки і культури. Обґрунтовується ідея, що мислителі в усі періоди світової історії пропагували ключову тезу про те, що освіта і пов'язана з нею філософська мудрість, надають можливість індивіду зробити емпіричний аналіз можливих наслідків своїх вчинків. Саме це орієнтує людину на відповідальну життєтворчість.

Підрозділ 1.2. **«Методологічна програма дослідження розвитку філософсько-освітньої думки в Україні»** присвячений аналізу методологічного апарату дослідження розвитку філософсько-освітньої думки в Україні та конструктивного потенціалу її національних смислів.

Дисертантом доведено, що завдяки використанню методологічних підходів: аксіологічного, соціокультурного, антропоцентричного, цивілізаційного, культурологічного. Які відображені в працях вітчизняних філософів: В. Андрущенко, А. Бичко, І. Бичка, І. Бушмана, Г. Волинка, В. Горського, Л. Губерського, І. Добронравової, С. Кримського, С. Клепка А. Лоя, В. Лозової, В. Лутая, М. Михальченка, А. Мельника, Н. Скотної, І. Степаненко, В. Табачковського. Можна прослідкувати процес виникнення та розвитку філософсько-освітніх ідей в історичному ракурсі. Бо українські мислителі продукували свої філософсько-освітні ідеї, слідуючи буттєвим запитам нашого суспільства.

На широкому емпіричному матеріалі показано, що в усі історичні часи і сьогодні, завдяки тісному контакту з національним освітнім середовищем, філософсько-освітня думка акумулювала і відображала специфіку ментальності, національну ідеологію та багато інших аспектів філософського осмислення буття людиною, як в давні часи так і в сучасному світі. При цьому національна ідея дає можливість встановлювати ідентичність національної спільноти не тільки за спільним походженням, скільки за включеністю до структури національної державності.

Спираючись на методологічні підходи українських філософів, дисертант доводить, що виробленням і поширенням національної ідеології, завжди займалися мислителі-учителі, координуючи свої ідеї з розвитком

філософсько-освітньої думки та з буттєвими запитами суспільства. Філософія освіти у цьому контексті виступає передусім як медіум між теоретичною і практичною філософією. На цій основі обґрунтовується ідея, що сучасна філософія освіти в Україні розвивається по шляху зміцнення своїх зв'язків в руслі сучасного європейського і світового філософсько-освітнього розвитку. Але у цьому процесі, не слід віддалятися від своїх першоджерел, історії наших філософсько-освітніх традицій, які вкорінені в нашій ментальності і дають змогу ідентифікувати нас як українців. Цей дискурс в освітній сфері повинен увібрати в себе кращі українські освітні традиції і кращі світові філософсько-освітні ідеї та правила, лише тоді буде користь і позитивний результат розвитку без втрати національного обличчя.

У другому розділі **«Онтологічні орієнтири розвитку філософсько-освітньої думки в регіональних українських контекстах»** розкриваються філософсько-освітні ідеї мислителів вихідців з Північного Причорномор'я. Встановлено специфічну своєрідність історії розвитку філософсько-освітньої думки на землях, які займає сучасна Україна, яка обумовлюється тим, що зародження філософської думки розпочалося ще в VI – V ст. до н. е. в Північному Причорномор'ї і було безпосередньо пов'язане з античним буттям та його філософсько-освітніми традиціями, ідеями, котрі спрямовані на формування всебічно розвиненої людини. Хоча українські історики філософії справедливо вважають, що суто українська філософсько-освітня думка, в якій яскраво виражена наша національна ідентичність започаткована мислителями: Г. Сковородою, П. Кулішем, П. Юркевичем, М. Драгомановим, К. Ушинським, С. Русовою та іншими.

Доведено, що вітчизняні мислителі мали на території, яку займає сучасна Україна багатьох попередників, вони несли в народ філософсько-освітні ідеї в різні періоди історії. Тому в аналах історії залишилося багато фактологічних літературно-історичних джерел позитивного плану для українських науковців-філософів.

У підрозділі 2.1. **«Гуманізм філософсько-освітньої думки Анахарсіса Скіфського»** розкрито філософсько-освітні ідеї мислителя, в яких проявилися як національні так і інтернаціональні закономірності при відображенні взаємовідносин між світом і людиною, людиною та природою, людиною та культурою, людиною та суспільством, спираючись на міфологію і філософію. При цьому наголошено, що у відповідності з філософським аналізом, ідеологія української національної ідентичності теж послуговувалась як міфологічними сюжетами так і філософськими ідеями.

Дисертант, спираючись на дослідження: С. Бондаря, К. Ганкевича, В. Крисаченка, П. Кралюка, Г. Лозко, С. Мащенко, А. Русяєвої, В. Шевченка, доводить, що Анахарсіса Скіфського цікавили проблеми людини, критерії людської моралі, людські можливості пізнання добра і зла та культура стосунків між людьми різних націй. В середовищі греків та скіфів він шукав відповіді на ці питання. Також його цікавила політична і державотворча проблематика. При цьому залагодження соціальних проблем, він бажав вирішувати не через військові дії, а через філософсько-освітній розвиток

людей. Тому в філософсько-освітньому плані, Анахарсіс піднімав проблемами гуманізму, моралі, політики, етики. Підтверджуючи широту ідейних позицій мислителя, Діоген Лаертський наводить його міркування про поведінку людей, людські взаємини, захист власної гідності, про заздрість, значення мови, мореплавання, гімнастику, політику, суспільний устрій.

В дисертації подається пропозиція аналізувати філософсько-освітні ідеї Анахарсіса шляхом прив'язки до території, яка колись була заселена скіфським народом і яка зараз є територією України. У зв'язку з цим мислителі, котрі в різні періоди історії народилися і виростили на землях, які сьогодні є українськими, стояли у витоків української культури, філософії та освіти. Саме завдяки творчості цих людей було зроблено позитивний внесок в розвиток філософсько-освітньої думки України. Зважаючи на це, багато сучасних українських дослідників, філософсько-освітню творчість Анахарсіса пов'язують з історією і культурою давнього населення яке проживало на території України.

У підрозділі 2.2. *«Духовно-практичне філософствування: Токсаріс, Замолксіс, Абаріс»* розкрито сутність духовно-практичного філософствування мислителів вихідців з Північного Причорномор'я, які залишили свій слід в історії Античної філософії.

Спираючись на праці: В. Шевченка, С. Мащенко, П. Кралюка, доводиться, що духовні витoki, які вплинули на розвиток філософсько-освітньої думки в Україні, також слугують специфічним підтвердження її національної ідентичності. Дисертантом доведено, що перші філософсько-освітні знання Токсаріс, Замолксіс та Абаріс отримали у себе на Батьківщині в Північному Причорномор'ї, хоч вони і не мали шляхетного походження, але сила духу і віра в свої сили перейшла до них від їх предків.

В своїй філософсько-освітній практиці Токсаріс найбільшим благом у скіфів вважав «шляхетність думок і вірність друзям», що ставилося ним вище будь-яких фінансових, матеріальних чи статусних цінностей. Для ідейно-образної пропаганди Токсаріс обрав дії епічних героїв Ореста і Пілада, їх приклад показував як друзі повинні поводити себе в критичних ситуаціях.

Це дає підстави констатувати факт впливу Токсаріса на становлення ідеології національної ідентичності. Адже такі людські риси, як шляхетність, вірність друзям і громадянському обов'язку є, на думку українських науковців, складовими елементами ідеології національної ідентичності.

Давньогрецькі мислителі також виділяли Абаріса як лікаря, віщуна, вчителя, та жреця храму. Він зупинив чуму, хворобу яка в Спарті забрала величезну кількість людей, побудував храм Аполлона та написав поему про подорож цього бога в країну гіпербореїв, й деякі інші поетичні твори. Саме із земель гіпербореїв походив Абаріс, тому греків цікавила ця країна. Там на початкових етапах культурно-освітнього розвитку давньої української землі і народів, які на ній проживали, велика увага приділялася силі слова. Ця сила слова проявлялась в «шептаннях», «замовляннях», різного роду «пророцтвах», які сучасні науковці називають суттєвими «позасвідомими» впливами на психічний стан і фізичне здоров'я людини. Цим мистецтвом досконало

володіли наші пращури, серед яких одними із перших виділилися: Токсаріс, Абаріс та Замолксіс (Сальмоксій). Адже про їх життєтворчість наявні свідчення античних мислителів.

Дисертантом наголошено, що на етногенез українського народу впливали всі, хто проживав на наших землях з глибокої давнини. Тому ми по праву можемо включати Токсаріса, Замолксіса та Абаріса в плеяду мислителів, котрі стояли у витоків започаткування філософсько-освітньої думки в Україні. А їх філософсько-освітні ідеї та психолого-педагогічна праця в деяких аспектах здатні підтверджувати конструктивний потенціал національних смислів української філософсько-освітньої думки.

У підрозділі 2.3. **«Фактологічні джерела філософсько-освітнього розвитку міст-держав та їх представники: Біон Борисфеніт, Сфер Боспорський, Смикр»** встановлено, що філософсько-освітня орієнтація мешканців античних міст-держав була спрямована на вшанування мудреців, вчителів та знань які вони передають молодому поколінню. Тому в античному світі приділяли значну увагу навчанню і вихованню дітей.

В дисертації на основі історико-філософських і навчально-освітніх джерел доведено, що у містах-державках з самого початку їх створення була широко розвинута грамотність. Тому грецька мова домінувала в навчально-освітніх закладах і завдяки їй переважна більшість юнаків, вихідців з різних народів котрі проживали в Північному Причорномор'ї, отримали змогу засвоїти кращі зразки античної культури і освіти. Наочним прикладом даної тези нам може слугувати історія життя, навчання і творчої праці мислителів: Біона Борисфеніта, Сфера Боспорського та Смикра.

Протослов'янин Біон Борисфеніт народився в Ольвії, тому називав себе за давньою назвою ріки Дніпра - Борисфен. Віра в природну рівність людей домінувала в словах і діях Біона Борисфеніта. Адже він був сином волелюбного народу який жив по берегах річки Дніпро. Через це саме філософсько-освітня творчість і дії Біона Борисфеніта, на нашу думку, в деякій мірі репрезентують ментальність українського народу. Волелюбність, непокора узурпаторам, відстоювання справедливості, критика влади, висміювання тиранів, всі ці риси українця ми знаходимо в його творчості.

Сфер Боспорський написав велику кількість філософсько-освітніх та суспільно-політичних праць, їх назви і філософський зміст були відомі античним мислителям. Актуальність праць Сфера для нас, сучасних дослідників, полягає в тому, що він був вихідцем з Північного Причорномор'я, а перші ази філософської науки засвоїв на території яка сьогодні є Україною. І хоча в подальшому Сфер, для поглиблення своїх знань, став мандрувати світом і філософську освіту високого гатунку здобув у фундаторів ранньої стоїчної філософії Зенона та Клеанфа. А після, їх навчально-освітні ідеї він з гордістю використовував в своїй філософсько-освітній діяльності та творчо примножував, покладаючись і на свій досвід.

В цьому плані позитивну філософсько-освітню роботу в IV - III ст. до н. е., проводив ще й мислитель Смикр. На цьому наголошують вітчизняні дослідники, беручи до уваги не лише свідчення античних авторів, а ще й

археологічні пам'ятки з територій Північного Причорномор'я, та спираючись на наявні петрогліфи. Спираючись на логіку викладу ідей та етику великого Сократа, Смикр поступово і методично навчав людей мудрості, розкриваючи перед ними позитивні сторони знання, освіти та виховання. В петрогліфах алегорично вказано на даний момент навчання, як на те, що Смикр у своїх виступах давав людям «найкращий спосіб думок».

Дисертантом доведено, що Біон Борисфеніт, Сфер Боспорський та Смикр, стояли у витоків української ментальності і своєю працею заклали ґрунт для конструктивного потенціалу національних смислів майбутньої української філософсько-освітньої думки. А їх філософсько-освітні ідеї спиралися на людські знання, розум, силу волі.

Третій розділ «**Філософсько-освітня думка в культурі Київської Русі**» складається з чотирьох підрозділів, в яких досліджується процес становлення і розвитку філософсько-освітньої думки Київської Русі, який проходив у VIII-XIII ст., та мав свої культурно-історичні характеристики і національні особливості, які виражалися в навчально-освітній культурі українців.

Загалом, процес генезису киеворуської філософсько-освітньої думки, здійснювався за об'єктивними законами суспільно-культурного розвитку. Тут дисертант розвиває ідею історика української філософії В. Горського, який вважав, що пріоритет у такій дискусії має належати лінгвістам, історикам, літературознавцям, мистецтвознавцям – тим, хто зробив вагомий внесок у справу наукового дослідження спадщини Київської Русі.

Дисертант доводить, що культурні філософсько-освітні архетипи укорінювалися в свідомості індивідів і таким чином створювали той глибинний рівень, який об'єднував людей певної культури в національну спільноту, надаючи народу осмисленого характеру його діяльності. Через це сьогодні, спираючись на історико-культурні джерела, ми в змозі відшукати філософсько-освітні ідеї котрими послуговувались наші пращури в глибоку давнину і які несуть в собі конструктивний потенціал національних смислів філософсько-освітньої думки українського народу.

У підрозділі 3.1. «**Роль міфів і казок в формуванні культури, світогляду, освіченості та менталітету українців**» доведено, що в давнину ключовим джерелом, котре живило людську фантазію і впливало на національну свідомість та спонукало людину до роздумів і міркувань були міфи. У зв'язку з цим основний зміст філософсько-освітньої думки періоду Київської Русі, на початкових етапах спирався на міфологічні форми осмислення людини, сім'ї, роду, народу, їх буття і природи.

Переважає більшість науковців-слов'янознавців: А. Асов, М. Гімбутас, М. Грушевський, О. Любар, Л. Нідерле, Б. Рибаків, Д. Федоренко, О. Чертков, П. Шафарик, та інші, прабатьківщину слов'ян пов'язують з сучасними українськими землями. В деякій мірі фактологічним підтвердженням даної версії виступають і писемні джерела, котрі збереглися до нашого часу і належали видатним мислителям європейського та арабського походження.

Знаково, що міфи наших предків, поряд з богами возвеличували і видатних людей-героїв, які відзначилися тим, що самовіддано служили людям

і надавали їм різну допомогу. Вони були тими універсальними ідеалами або символами, розповіді про яких використовували вчителі-мислителі та батьки під час навчання і виховання підростаючого покоління. Саме таку роль виконували і продовжують виконувати символічні структури в розвитку етнокультурного процесу в Україні.

Значення міфів в філософсько-освітньому дискурсі, дисертант відобразив спираючись на праці С. Кримського та О. Кирилюка в яких розглянуто національні міфологічні системи, українську і східнослов'янську. Науковці доводять, що міфи олюднювали реальність у системі певних обрядів, коли їх образи вписувалися в буття і людську діяльність.

Беручи за основу висновки Я. Грицака, стосовно ролі міфів та їх впливу на процес становлення ідеології національної ідентичності, у дисертації розкрито філософський зміст давніх міфів, які були популярні на території сучасної України в давнину. І які використовували наші мислителі-пращури. У зв'язку з цим було зроблено висновок про вплив міфів на формування світогляду української людини завдяки поєднанню філософсько-освітньої думки з реальним людським життям та буттєвими архетипічними орієнтирами, корені яких наші пращури шукали у міфах з якими асоціювали деякі моменти свого життя.

У підрозділі 3.2. **«Специфіка впливу християнства та язичництва на розвиток освітніх практик»** розкрито, що основним джерелом звідки наші давні мислителі черпали філософсько-освітні ідеї в часи Київської Русі була християнська релігійно-філософська ідеологія та культура. При цьому набувають подальшого розвитку висновки Г. Шпета, що Київська Русь стала християнською, але без античної традиції і без історичного культуро сприйняття, а також Я. Грицака, який непряму історичну відповідальність за те, що українська нація так «довго думала» про формування ідеології своєї національної ідентичності, покладає саме на князя Володимира Великого, бо він вирішив прийняти християнську віру з Царгорода, а не з Риму.

У зв'язку з цим в дисертації доведено, що в філософсько-освітній думці яка поширювалась в навчальних закладах Київської Русі домінував східний варіант патристики, котрий відображав формотворчий, або матричний освітній процес. Філософія в Київській Русі, як наголошував В. Горський, виступала як філософська культура, бо філософська думка Русі не знала схоластики і не замикалась на функції служниці богослов'я.

Дисертант переконаний, що філософсько-освітні ідеї які розповсюджувалися на території Київської Русі в XI – XII ст., повинні були відповідати життєвим запитам населення. Адже переважна більшість народу, на той час, ще до кінця не засвоїли християнську релігію і в їх свідомості залишались «відголоски» вірувань предків. Тому давні українці в багатьох життєвих ситуаціях керувалася язичницьким світосприйняттям суцього.

Дисертантом встановлено, що джерельною базою філософсько-освітнього розвитку Київської Русі виступали, як християнські релігійно-філософські праці, так і язичницькі міфи, казки, легенди, повір'я. Філософський зміст цих джерел, характеризується наявністю в їх основі

архетипічних образів світо будівництва та світо відношення, котрі характеризують давньослов'янську філософську культуру. Протягом століть, на території яку займає сучасна Україна, ці архетипи поступово впліталися в наше життя, культуру і впливали на менталітет людей. Вони зближувалися з християнською літературою, вступали в діалог з патристичними та ареопагітичними ідеями, що виражали специфічне поєднання неоплатонізму, стоїцизму, епікурейства.

На цьому різнобарвному ґрунті зростала і розвивалася філософсько-освітня думка наших мислителів. Така тенденція поступово стала тим ключовим чинником, спираючись на який ми можемо стверджувати про існування на українській землі філософсько-освітньої думки зі специфічними особливостями, посиляючись саме на праці мислителів-книжників Київської Русі. При цьому, ідейна насиченість творів книжників, підтверджує специфічність філософсько-освітнього мислення любомудрів Київської Русі та вказує на залежність їх філософствування від онтологічних орієнтирів того часу.

У підрозділі 3.3. **«Життєво-світова інтенціональність просвітницької діяльності в українських національних контекстах»** розглядається теза, що філософія і культура завжди мали і мають тісний зв'язок з навчально-освітнім процесом, тобто з учителями та школами. Тому через школи та інші навчально-освітні заклади, молода людина отримує не лише життєво необхідний багаж знань та навиків. Ці заклади, вустами своїх мудрих учителів, завжди відіграють одну з ключових ролей у пропаганді національного життєвого досвіду народу.

В дисертації для повноти картини розвитку філософсько-освітньої думки в Київській Русі, висвітлено проблему існування та функціонування навчально-освітніх закладів того часу. Отримані дані відображають освітній рівень нашого народу в давнину та значущість і актуальність філософських ідей учителів-книжників для підтвердження конструктивного потенціалу національних смислів української філософсько-освітньої думки.

Спираючись на дослідження С. Сірополка, дисертант вияснив, що як світські так і релігійні навчальні заклади давали необхідні знання з давньослов'янської мови, природознавства, географії, математики, філософії, релігійної літератури. Тобто освіта того періоду загалом давала різносторонні знання світського і релігійного плану. З розвитком навчально-освітніх закладів в Київській Русі, перекладну літературу поступово стали доповнювати оригінальні праці київських книжників. Обґрунтовано, що ці праці хоч і акумулювали в собі в основному літописні матеріали та різного роду ходіння, повчання, слова, моління, житія, котрі були суголосні християнській ідеології та релігійній освіті. Але в них вже з'являлися паростки народного духу та національної культури, які на той час розвивалися в Київській Русі.

Для Київської Русі критерієм позитивної роботи філософа-книжника була його філософсько-освітня діяльність. На відміну від Античного світу київські філософи-книжники не мали своїх філософських шкіл і їх імена в більшій мірі

відомі як релігійних учителів та літописців. При цьому вся їх діяльність, релігійно-філософська та культурно-освітня, в комплексі і являється характеристикою філософсько-освітнього розвитку Київської Русі.

У підрозділі 3.4. *«Феномен освітнього напучування у формуванні національної ідентичності українців»* досліджуються літописні джерела та праці учителів-філософів.

Показано домінуючий вплив християнської релігійної філософії на філософсько-освітні процеси в Україні ще з часів Київської Русі. При цьому відзначено, що яким би сильним не був цей вплив, все ж він не міг до кінця знищити язичництво та його народну культуру, звичаї, обряди, а також український антеїзм, прагнення нашого народу до волі і свободи. Саме ці чинники і стали тими факторами з яких проросли риси менталітету української людини. Вони з плином віків актуалізувалися та переплелися з онтологічними орієнтирами, спираючись на які, ми сьогодні маємо можливість досліджувати процес закладення основ конструктивного потенціалу національних смислів української філософсько-освітньої думки, нашими мислителями ще за часів Київської Русі.

Акцентується увага на тому, що мислителі: Володимир Мономах, Яків Мних, Никон Печерський, Нестор Літописець, Лука Жидята, Данило Заточник та інші, котрі проживали на землях, що належать сучасній Україні, відігравали ключову роль у виробленні основних елементів філософсько-освітньої думки, які з плином років стали національним надбанням.

При цьому їх творча праця заключала в своїй суті онтологічну орієнтацію і попередньо була спрямована на філософсько-освітній розвиток людей. Через це, враховуючи запити буття, або онтологічні орієнтири, наші давні українські, як мислителі, так і князі-володарі, слідували буттєвим вимогам. Це яскраво відображено в міфологічних, літературних та релігійних джерелах тих історичних періодів життя нашого народу, а також підтверджено в дослідженнях українських науковців: П. Кононенка, В. Кременя, С. Мащенко та інших.

В своїй філософсько-освітній творчості філософи-книжники змогли специфічно поєднати язичницькі міфологічні сюжети з християнськими біблійними розповідями. Вони прагнули відобразити у своїх працях специфічне сплетіння земного й божественного світів, що більш притаманно язичницькому світогляду. Хоча давні книжники ключовими героями, які координували взаємозв'язок між земним життям і небесним буттям, вбачали християнських янголів. У цьому хитрому сплетінні проявляється гострий розум та первинні задатки «української логіки», котру вдавалося проявляти нашим книжникам.

Спираючись на праці українських істориків філософії: В. Горського, А. Бичко, В. Шевченка та інших, доводиться, що міфи вливали на життя, культуру і освіту давнього автохтонного населення, котре проживало на території сучасної України. В ході історичного розвитку це населення було представлено племенами: сіверян, древлян, полян, уличів та іншими. Саме ці племена, в процесі свого буття, завдяки спільності мови, культури та

міфології, дали потужний імпульс для етногенезу та поступово сформували український народ з його менталітетом.

Четвертий розділ **«Філософсько-освітня адаптація ідей європейського Відродження та Реформації до українських культурних контекстів»** складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано складний шлях розвитку та становлення філософсько-освітньої думки українського народу в XV-XVI ст. Для висвітлення політичних, релігійних, культурних та освітніх шляхів розвитку українського народу в ті віки, в дисертації зроблено невеликий екскурс в нашу трагічну історію періоду занепаду Київської Русі. Адже все, що було створено нашими мислителям в філософсько-освітньому плані, повинно було витримати «перевірку буремними віками».

У підрозділі 4.1. **«Динаміка розвитку філософсько-освітньої думки в культурі Києва»** досліджуються філософсько-освітні процеси пов'язані з містом Києвом, який на той час був специфічним центром як давньоруської культури так і філософської думки. Саме там наші мислителі творили своє вчення, ідеї, ідеологію та створювали школи, церкви, храми і монастирі, які були і залишаються перлинами давньої культури нашого народу.

Обґрунтовано, що в нашій давній історії періоду Київської Русі, дуже часто філософсько-освітній розвиток страждав як від внутрішніх князівських міжусобиць і чвар так і від глобальних військових дій та завойовницької політики інших держав. Було втрачено велику кількість першоджерел які засвідчували філософсько-освітній розвиток Київської Русі. Але українці зберегли в своїй культурній пам'яті головні чинники життєтворчості та національної ідентичності: мову, менталітет, звичаї, а також не втратив бажання отримувати знання і освіту. Дисертант вважає, що саме філософсько-освітні ідеї спрямовували більшу частину людей своїм буттєвим орієнтиром вважати київське життя та його культуру. Бо саме з Києва в усі куточки, міста і села давньої України, роз'їжджалися учителі, які несли знання, освіту, культуру, завдяки яким і не згасало ідейне джерело української національної ідентичності.

В дисертації доведено, що з розвитком книжництва в Київській Русі мислителі, слідуючи буттєвим суспільним запитам, продукували нові ідеї централізації та захисту рідної землі. Адже Київ як центр Русі потребував захисту не лише в центрі, але й на кордоні. Дисертант вважає, що київським учителям та священнослужителям вдалося гармонійно поєднати християнське віровчення з давніми традиціями та звичаями українського народу.

У підрозділі 4.2. **«Українсько-польсько-литовська комунікація: між універсалізмом і регіоналізмом»** доводиться, що експансія Литви і Польщі на територію України в XIV ст. не завдали суттєвого приниження українському народу. На цей факт вказують як архівні документи того часу, так і наукові розвідки українських дослідників М. Левківського, В. Микитася, Є. Харьковшенка. Проте негативна буттєва ситуація склалася у кінці XV століття саме для українців. Попередні ознаки «поваги» у ставленні до нашого народу з боку литовських володарів, поступово почали втрачати свою

актуальність. Це було пов'язано з подальшим зближенням литовських князів з польськими та прийняття ними католицької віри.

Дисертант польську експансію розглядає в двох аспектах. Негативний аспект, полягав у наступі на українську мову, школу, релігію. Скасовувалися давні права українського народу, українські пани продавалися полякам, змінювали православну на католицьку віру. В побуті заможних українських панів починає домінувати польська культура, мова, віра, а до рідної української «селянської мови» відмічалось негативне ставлення.

Позитивний аспект полягав у тому, що через зв'язок релігійних католицьких навчально-освітніх закладів та університетів Польщі з європейськими. Українська молодь отримала можливість навчатися в західноєвропейських навчальних закладах вищого типу, а разом з цим і прилучатися до культури, світогляду та державотворчої практики різних країн. Величезний спектр знань, котрим оволодівали українські студенти в західноєвропейських університетах, допомагав їм здобути визнання честь і славу як за кордоном так і у себе на Батьківщині.

Після навчання в університетах західноєвропейських міст та отримання належних знань, переважна більшість українців поверталися до себе на Батьківщину, щоб працювати на благо нашого народу. Саме завдяки їх невтомній праці в українських містах і селищах почали відкриватися навчально-освітні заклади як середнього так і вищого типу. Таким чином українці змогли зберегти свою мову, культуру, православну віру.

Дисертант наголошує, що експансія на українські землі Литви і Польщі залишила специфічний слід як в державному та релігійному житті, так і в філософсько-освітній думці нашого народу. Буттєві запити українців, в період державних катаклізмів і негараздів, були спрямовані до пошуку духовного захисту в православній вірі та в своїй давній героїчній історії. Ключову роль у вирішенні проблем людей в ті часи, відігравали українські мислителі, учителі, священнослужителі, тобто освічені люди. Тому дисертант і констатував саме особливості впливу інших держав на культурно-освітні процеси в житті українського суспільства.

У підрозділі 4.3. *«Духовно-світоглядні орієнтири українських мислителів XVI ст. та їх роль у формуванні вітчизняної філософсько-освітньої думки»* доводиться, що в цей період історії розвитку філософсько-освітньої думки в Україні, починає активно відроджуватися софійна спадщина українського православ'я. Для наших мислителів доволі цікавими стають, як праці неоплатоніків з їх екзистенційною орієнтацією на внутрішнє, духовне життя людини, так і праці їх сучасників, західноєвропейських мислителів.

Дисертант, спираючись на дослідження: Г. Волинки, Н. Мозгової, І. Огородника, В. Огородника, М. Кашуби, констатує, що українські любомудри XVI ст. в своїх філософсько-освітніх працях логічно поєднували духовні прагнення нашого народу, його культуру, світогляд, менталітет, з релігійним християнським віровченням та прогресивним філософсько-освітнім вченням західноєвропейських філософів того часу. В творах українських любомудрів, наявні прогресивні для того часу, як релігійно-

філософські так і освітні ідеї. Вони розуміли, що шлях до кращого життя українського народу напруму залежить від рівня освіченості його молодого покоління.

В дисертації роз'яснено, що період філософсько-освітнього розвитку України, який пов'язаний з XVI століттям, був важким для нашої країни, церкви, та людей. Проте наші мислителі за цей час зробили велику кількість позитивної філософсько-освітньої роботи. Підтвердженням цього була самовіддана та в багатьох випадках жертвна праця наших мислителів: С. Оріховського-Роксолана, В. Загоровського, І. Вишенського, Г. Смотрицького та інших вірних синів України, які відчували виклики буття і старалися на них відповідати, виконуючи свій громадянський обов'язок.

У братських школах та колегіях українськими вчителями поширювалися філософсько-освітні ідеї, котрі несли в собі завуальовану пропаганду необхідності існування єдиної української церкви, навчально-освітньої системи та єдиної держави Україна. Тому дисертант доводить, що на розвиток філософсько-освітньої думки в Україні XVI ст., впливали перипетії буття, завдяки яким і була запитана суспільством ідеологія національної ідентичності. Саме її актуальні елементи і пропагували українські мислителі серед населення та в навчально-освітніх закладах. Підтвердження елементів цієї ідеології ми знаходимо, як в працях мислителів того історичного періоду, так і в їх лекційній та проповідницькій роботі. Все це разом взяте, відчутно впливало на культурно-освітнє буття нашого народу та надавало динамізму для розвитку філософсько-освітньої думки українськими мислителями.

П'ятий розділ **«Трансформація філософсько-освітніх ідей в онтологічних контекстах української культурної традиції XVII-XIX століть»** складається з трьох підрозділів в яких аналізуються філософсько-освітні ідеї українських мислителів цього періоду. При цьому дисертантом наголошено, що ідеї хоч і були продуковані нашими митцями, як відповідь на буттєві виклики історії та реагування на життєві запити українського народу. Проте вони не є і в принципі не могли бути повністю українськими. Адже історія виникнення та становлення навчально-освітніх закладів, їх ідейний і науковий вплив на розвиток знань людей в різних країнах світу, згаданого періоду, мали багато подібних елементів.

Тому філософсько-освітні ідеї XVII-XIX ст., які з'являлися в працях українських мислителів, були специфічним відзеркаленням схожих ідей західноєвропейських мислителів, але із вкрапленням української буттєвої специфіки. Загалом філософсько-освітні ідеї цього періоду, на думку дисертанта, доцільно розглядати як своєрідне логічно-похідне, систематизоване формоутворення, котре спиралося на базові елементи всесвітньої філософії, проте мало свої національні буттєві архетипи та було суголосне з людськими прагненнями.

У підрозділі 5.1. **«Становлення новочасового філософсько-освітнього мислення в Україні»** доводиться, що на розвиток філософсько-освітніх ідей в Україні XVII ст., суттєво впливало європейське життя цього періоду, з яким

переважна більшість наших мислителів була знайома під час навчання в європейських університетах XVI-XVII ст.

Дисертант, спираючись на дослідження І. Захари, В. Литвинова, В. Микитася, В. Нічик, Я. Стратій, констатує, що соціальна специфіка буттєвих викликів привела до того, що подібно до університетів, ідея свободи вибору, почала поширюватися і серед пригноблених народів Європи. Але їх прагнення до незалежності, натрапляє в XVII ст. на незгоду і шаленний опір з боку королівств та імперій. На долю народу України в XVII ст., випали тяжкі випробування. Наші люди потерпали від гноблення можновладців з інших держав, бо українці втратили свою державність.

В дисертації показано, що освічені українці хотіли жити в своїй державі і спрямовували всі свої знання та сили для її відновлення. Гетьман П. Конашевич-Сагайдачний та його послідовники створювали як філософсько-освітні так релігійні проекти, котрі були спрямовані на користь українському народу. В цій роботі їх підтримували наші мислителі, релігійні та культурно-освітні діячі: Єлисей Плетенецький, Памво Беринда, Захарій Копистенський, Лаврентій Зизаній, Іов Борецький, Мелетій Смотрицький, Касіян Сакович, Хома Євлевич, Петро Могила та інші. Завдяки їх релігійній та філософсько-освітній праці, були створені школи, запрацювали друкарні, засновувалися монастирі та церкви. Києву було повернуто статус центру українського православ'я з самостійністю Київської митрополії.

Дисертант вважає, що народ України в цей період перебував в пошуку своєї національної ідентичності. А передача ключових ідеологічних мотивів, проходила саме через навчально-освітні заклади, проповіді священнослужителів та відповідну літературу.

У підрозділі 5.2. *«Культурний стиль українського (козацького) бароко та його вплив на філософсько-освітню думку»* доводиться, що саме прагнення українців до «нагромадження» знань, ідей, речей, багатства в XVII ст. сприяло поширенню культурного стилю українського (козацького) бароко. Його, на думку дисертанта, можна прослідкувати аналізуючи літературні твори, архітектуру та побут українського населення того часу. Тому в даному підрозділі дисертаційного дослідження, розглядається саме вплив культурного стилю українського (козацького) бароко на розвиток філософсько-освітньої думки в Україні.

Дисертант доводить, що філософсько-освітня своєрідність «українського», або «козацького» бароко була відображена в навчально-освітній системі того періоду. Адже саме в українських освітніх закладах, ділилися своїми знаннями та ідеями наші науковці зі студентами, слідуючи стилю бароко. Також бароковий стиль, на думку дисертанта, був притаманний творам провідних українських мислителів, учителів, очільників православної церкви. В «українському» бароко всіляко використано алегорію та різного роду словесні хитросплетіння в яких присутні, як традиційні сюжети і образи з античних міфів, так і християнські символи.

В дисертації підтверджено, що філософсько-освітня творчість: П. Могили, Й. Кононовича-Горбацького, І. Гізеля, Л. Барановича,

І. Галятовського, В. Ясинського, Й. Кроковського, Д. Туптала, І. Максимовича та інших українських мислителів була суголосна з культурним стилем українського (козацького) бароко. Послугуючись цим стилем, вони доволі легко обходили проблеми котрі могли виникати через їх обов'язок, як православних ієрархів, спиратися на догмати святого письма. Мислителі вміло маніпулювали образом і релігійно-філософським змістом, коли подавали філософські ідеї ніби під покровом «алегоричної ширми», нею дуже часто користувалися літератори періоду українського (козацького) бароко.

Дисертант доводить, що філософсько-освітня творчість українських мислителів, була націлена на вирішення тих проблем, які ставило перед українським народом буття. Тому в їх творах простежується чітка орієнтація на українське православ'я, возвеличення нової політичної сили – запорозького козацтва, позитивне ставлення до народної української мови, повага до минулої української історії. Вони розуміли, що шлях до державного будівництва і кращого життя населення, лежить через освіту. Тому дисертант наголосив на позитивній для XVII ст., творчій праці українських мислителів, яка була пов'язана з організацією та підтримкою функціонування в Україні навчальних закладів вищого типу: братських шкіл, колегіумів, академій.

У підрозділі 5.3. **«Стратегія філософсько-освітнього відстоювання української культурної ідентичності в XVIII-XIX ст.»** доводиться, що через підпорядкування українських територій іншим державам, для людей в Україні гостро постала проблема невизначеності майбутнього життя. Ця проблема мала відношення як до українського народу так і до його соціальних інститутів, основним з яких була православна церква. Тому православні церковні пастирі, очолили філософсько-освітні процеси в Україні. Їх ідейна доктрина захисту українського народу, полягала в фундаторській творчій праці з поширення освіти в Україні і в цьому процесі українські мислителі досягли позитивних результатів.

Завдяки їх праці в першій половині XVIII ст., на території України при кожній церкві та монастирі працювали початкові школи. Головним завданням цих шкіл, було навчити дітей письму, читанню, віршам та співам. Випробування, котрі випали на долю нашого народу, хоч і виявилися дуже тяжким, але вони не змогли скорити дух українства. Адже саме XVIII ст. дало нам сильного духом, великого українського філософа Г. Сковороду. В філософсько-освітню думку України він вніс мову образів і символів. На прикладі філософії Г. Сковороди, ми можемо констатувати, що філософсько-освітні ідеї українських мислителів в XVIII ст. маючи чітку прив'язку до життя нашого народу і буттєвих викликів, були спрямовані на вироблення ідейної доктрини захисту і збереження всього українського.

В дисертації відмічено, що в подальшому, естафету підтримки конструктивного потенціалу національних смислів у становленні філософсько-освітньої думки в Україні, перейняли учителі-мислителі, які були не байдужі до життя і навчально-освітнього розвитку людей. Тому окремі філософсько-освітні думки, які в своїй сукупності можна вважати ідейною доктриною захисту українського народу в XVIII-XIX ст., розробляли

мислителі: Г. Кониський, М. Максимович, Й. Міхневич, О. Новицький, П. Юркевич, М. Марков, П. Куліш, К. Ушинський, М. Драгоманов та інші. Їх філософсько-освітня творчість стала реакцією на ті виклики буття, котрі потребували філософської ідейної підтримки та практичних дій.

Дисертант довів, що філософсько-освітня робота, котра проводилася українськими мислителями, поступово почала приносити позитивні результати. Тому в середині XIX ст. серед української інтелігенції, на формування світогляду якої впливали, як твори наших мислителів, так і праці філософів Європи, розпочався специфічний просвітницький рух. Також на ньому позначилися і загальноєвропейські суспільно-політичні та філософсько-освітні вчення. В результаті вищеназваних тенденцій починають розвиватися національні філософсько-культурні традиції, котрі напряду залежали від об'єктивного стану речей в системі освіти та виховання.

Шостий розділ **«Орієнтаційний потенціал європейських філософсько-освітніх ідей в Україні XX початку XXI століть»** складається з двох підрозділів в яких аналізуються філософсько-освітні процеси які відбувалися в житті українського народу зазначеного періоду. Дисертантом наголошено, що актуальність філософсько-освітнього розвитку України в XX-XXI ст., полягала в тому, що в освітній сфері ми поступово, шляхом експериментів і помилок, адаптували для себе кращі світові освітні ідеї. І хоча запозичення, наслідування та адаптація продовжується і на сьогоднішній день, українці вірили і вірять в свої сили і можливості для досягнення кращих результатів.

У підрозділі 6.1. **«Комунікативна відкритість української філософсько-освітньої думки XX ст.»** показано, що в першій чверті двадцятого століття актуалізувалися українські освітні традиції. Наші мислителі почали використовувати українську мову, підтримували розвиток української літератури, історії, педагогіки, філософії. Вони пропагували українську культуру, відображали роль українців в світовій історії. Тому на думку дисертанта, філософсько-освітні ідеї в XX ст., розвивалися по висхідній лінії орієнтуючись на запити людського буття того періоду історії України.

Дисертант історію розвитку філософсько-освітньої думки в Україні XX ст. поділив на декілька умовних періодів згідно з буттєвими викликами та ідеями, які пропагували українські мислителі реагуючи на історичні перипетії і зміни в житті суспільства. До першого періоду віднесено філософсько-освітні ідеї українських мислителів початку XX ст. та дореволюційних змін в Російській імперії 1917 року. В цей час вітчизняні мислителі в своїх творах прагнули розповсюдити західноєвропейські філософські ідеї соціальної справедливості, гуманізму, демократії, рівності перед законом, конституційної монархії, лібералізму, соціалізму.

Другий період актуальний тим, що з 1917 по 1921 роки в середовищі українських мислителів не лише проголошувалися філософські ідеї самостійності української держави та її культурно-освітнього простору, але й відбувалася практична дія. Тобто, не на словах а на ділі проходило втілення цих ідей в життя, хоча воно і зазнало фіаско.

Третій період поєднав у собі філософсько-освітню творчість українських мислителів радянської доби, як на теренах України так і в вимушеній еміграції за кордоном. Його особливість полягала в тому, що українська державність та всі необхідні її атрибути: мова, освіта, культура, існували, але кожен мислитель перебував «під контролем компартії». При цьому вільно могли висловлювати свої думки та пропонувати ідеї, лише представники української діаспори за кордоном.

Періодизація умовна, а тому є динамічною та рухомою моделлю навчально-освітнього процесу і може зазнавати корекції та змін пов'язаних з появою нових фактів і джерел. Дисертант вважає, якщо рухатись згідно з вищеназваною періодизацією, то філософсько-освітні ідеї українських мислителів: І. Франка, Лесі Українки, М. Грушевського, С. Русової, О. Музиченка, О. Гілярова, Г. Ващенко, О. Довженка, необхідно сприймати як певний рефлекс на історичні події в українському бутті, початку і першої половини ХХ ст. Їх ідеї подавалися в завуальованому вигляді, бо в тоталітарному суспільстві будь-яка сказана, написана чи показана правда, могла вартувати мислителям свободи і життя. Проте, як вдалося дослідити дисертанту, всі твори українських мислителів першої половини ХХ ст., насичені українською символікою, котра стає своєрідним ключем до їх сприйняття і філософського аналізу буття.

У підрозділі 6.2. *«Демократичні філософсько-освітні принципи другої половини ХХ ст. та сучасні шляхи і засоби розвитку національної філософії освіти»* доводиться, що мислителі другої половини ХХ ст. внесли позитивну динаміку як в розвиток філософських досліджень в Україні так і в філософсько-освітню ідеологію. Позитивні аспекти в розвитку української філософської думки, дисертант прослідкував в період «хрущовської відлиги», порівнюючи з попереднім диктатом та утисками спрямованими тоталітарним сталінським режимом проти вільного розвитку філософської думки.

У філософських дослідженнях науковці стали більше уваги приділяти людській індивідуальності та її вільному розвитку. Саме в той час Інститут філософії в Києві очолив П. Копнін. На думку дисертанта, його робота відзначилася не лише тим, що він започаткував гносеологічний поворот в українській філософії. А ще, завдяки організації філософсько-освітньої праці колег і послідовників: В. Шинкарука, М. Поповича, І. Бичка, В. Горського, В. Нічик, Я. Стратій, В. Литвинова та інших науковців, які збагатили українську філософську думку своїми відкриттями. Науковці-дослідники звернулися до філософського аналізу першоджерел, щоб довести автохтонність народу України, давність його культури та філософсько-освітньої думки. Цій темі були присвячені, як індивідуальні дослідження мислителів філософського змісту, так і колективні праці науковців з різних регіонів України.

Встановлено, що онтологічний підхід у дослідженні розвитку філософсько-освітньої думки в Україні та підтвердження конструктивного потенціалу її національних смислів, дає можливість акцентувати увагу на особливостях філософствування в різні історичні періоди.

Дисертант переконаний, що Київські, Львівські, Чернігівські, Харківські та Дніпропетровські дослідники мали рацію і багато їх філософсько-освітніх ідей поступово почали втілюватись в життя. Це проявилось не лише в створенні кафедр та наукових відділів які почали спеціалізуватися на вивченні проблем філософії освіти. Поступово почалося реформування системи освіти України. А спираються в цьому процесі українці на філософсько-освітні ідеї, які пов'язані з нашою національною культурою, філософією та освітою.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукової проблеми розвитку філософсько-освітньої думки в Україні шляхом підтвердження конструктивного потенціалу її національних смислів онтологічними орієнтирами.

У висновках дисертації подано загальний підсумок роботи. Зокрема зазначено, що вивчення проблем розвитку філософсько-освітньої думки в Україні та підтвердження конструктивного потенціалу її національних смислів онтологічними орієнтирами, було проведене у контексті аналізу передумов, чинників і обставин цього процесу. Національно-культурна багатогранність і філософсько-освітня складність, розкриті завдяки першоджерелам та філософським працям мислителів, творчість яких була пов'язана з територією сучасної України.

Особлива увага в дисертаційному дослідженні була приділена окремим періодам в історії України. Адже саме тоді, перипетії буття націлювали наших мислителів на адекватну реакцію в плані відстоювання прав, свобод, мови, релігії, освіти та культури нашого народу.

Усі процеси досліджувалися дисертантом, як на тлі загальних історичних подій, так і у зв'язку з розвитком європейської філософсько-освітньої думки та пов'язаним з нею розвитком навчально-освітніх закладів. В даному ракурсі дослідження дисертант спирався на широке коло джерел. Огляд їх евристичного потенціалу, довів актуальність питань зародження і розвитку філософсько-освітньої думки на території України від давнини до сучасності. Дослідивши філософсько-освітні ідеї європейських та українських мислителів, дисертант отримав докази самодостатності української освіти і філософії. При цьому дисертант відобразив близькість філософських поглядів на освітні та суспільно-політичні проблеми українських та європейських мислителів. Також дисертант зробив наголос на ідейному зв'язку між мислителями з різних країн і епох. Що підтверджує процес ідейного взаємообміну та духовному взаємозбагаченню, яке відбувалося між українськими і європейськими мислителями в усі періоди історії.

Комплексність джерельної бази, надала дисертанту фактологічне розуміння того, що філософсько-освітня думка в Україні, розвивалася під впливом різноманітних філософських вчень, знань, як духовно-релігійного, так і науково-практичного плану. Наявні джерельні свідчення сприяли

дисертанту при відображенні онтологічних взаємозв'язків, між подіями в історії України, розвитком філософсько-освітньої думки та виділенні конструктивного потенціалу її національних смислів. Для більш широкого відображення цілого спектру філософсько-освітньої проблематики, в дисертаційне дослідження було залучено наукові розвідки: філософів, істориків, педагогів, релігієзнавців, культурологів.

Проведений в дисертації аналіз першоджерел та монографічної літератури, яка висвітлює розвиток філософсько-освітньої думки в Україні підтверджує:

1. Період зародження філософсько-освітньої думки в Північному Причорномор'ї припадає на VI-II ст. до н.е. На це вказують праці античних філософів, які розповідають про життя і творчість мислителів: Анахарсіса Скіфського, Токсаріса, Замолксіса, Абаріса, Біона Борисфеніта, Сфера Боспорського, Смикра та інших. Дисертантом доведено, що ці мислителі були фундаторами цілого спектру тих філософсько-освітніх ідей, які вплинули не лише на розвиток філософії, релігії, навчання, освіти і виховання, але й на майбутню ідеологію української національної ідентичності. Це дозволило дисертанту констатувати ідейний та духовний взаємозв'язок мислителів з Північного Причорномор'я з книжниками Київської Русі, а в подальшому і з мислителями різних періодів історії України.

В дисертації доведено, що мислителі з Північного Причорномор'я пропагували віру, як в силу філософсько-освітніх ідей, так і в могутність та силу духу людини, в її прагненні до свободи, до благородного життя, до пізнання. Знаковим є те, що вони прославили землю в якій народилися і своїм прикладом довели, що філософська думка, освіта, наука, література, мистецтво і культура, яку пропагували мислителі вихідці з земель України, є складовою частиною світової історії розвитку філософсько-освітньої думки.

2. Доведено, що філософсько-освітня думка періоду Київській Русі розвивалася у відповідності з буттєвими запитами давнього українського суспільства та його провідників: князів, учителів, книжників та релігійних діячів. Дисертант констатував самодостатність на той час, філософсько-освітніх ідей наших пращурів.

В дисертації показано, що їх філософсько-освітні ідеї глибоко укорінені і пов'язані з давніми міфами та казками. Це дало можливість дисертанту стверджувати, що в культурі, побуті та духовному житті давніх українських людей, не зважаючи на наявність християнських навчальних закладів, ще значну роль відігравали язичницькі елементи. В цьому і полягала культурно-національна специфіка буття української людини. Саме в ній логічно переплелися родові: міфологія і язичницькі вірування та прийнята князівською верхівкою: християнська релігія з її культурою і духовністю. Дана тенденція, на якій ми робимо наголос в дисертації, як пов'язує так і виділяє українську філософсько-освітню думку в процесі історико-філософського розвитку східнослов'янських народів.

3. Наголошено, що експансія на українські землі Литви і Польщі залишила специфічний слід як в державному та релігійному житті, так і в

філософсько-освітній думці нашого народу. В дослідженні роз'яснено, що будь-яка спроба інших народів домінувати над українцями, приводить до відповідної реакції супротиву в духовній і практичній площинах. Українці, завдяки своїм учителям-мислителям, почали шукати духовного захисту, спираючись на православну віру, свою давню героїчну історію, свої міфи і казки. Дисертант відзначає, що буттєві запити населення, в період державних катаклізмів і негараздів, завжди були спрямовані до проблематики пов'язаної з українською національною ідентичністю. При цьому провідниками в даній проблематиці ставали українські мислителі, учителі, священнослужителі, тобто освічені люди. Переважна більшість із них освіту здобули за кордоном в європейських вузах.

Через це дисертант констатує саме особливості впливу європейської філософської думки на культурно-освітні процеси в житті українського суспільства. В підсумку розвиток філософсько-освітньої думки в Україні, за свідченням дисертанта, отримав позитивну динаміку. Завдяки чому братські школи і вузи в XVI-XVII ст. логічно продовжили філософсько-освітню думку в Україні, спираючись на онтологічні орієнтири.

4. Обґрунтовано, що самовіддана праця мислителів надавала динаміки в плані розвитку української філософсько-освітньої думки. Тому новочасове філософсько-освітнє мислення в Україні XVII ст., представлено прогресивними ідеями в творах українських мислителів: П. Могили, Л. Барановича, І. Галятовського, І. Гізеля, В. Ясинського, Й. Кроковського, Д. Туптала, І. Максимовича та інших. В дисертації на конкретних прикладах доводиться доцільність виділення мислителями Києва, як центру українського православ'я та возвеличення українських козаків як військово-політичної сили в ті буремні часи.

Особливо актуальним, на думку дисертанта, є той факт, що розповсюдження і засвоєння цієї філософії, відбувалося в навчально-освітніх закладах, на уроках, через проповіді священнослужителів, а також завдяки книгам. На підставі аналізу філософських творів і прикладної праці українських мислителів того часу, дисертант доводить їх розуміння того, що шлях до державного будівництва і кращого життя населення, лежить через освіту. Цей факт, дозволяє нам вважати позитивною для XVII-XIX ст., творчу роботу українських мислителів. Бо вона напряду була пов'язана з організацією та підтримкою функціонування в Україні навчальних закладів вищого типу: братських шкіл, колегіумів, академій.

В дисертації проаналізовано філософсько-освітні ідеї, які в сукупності можна вважати ідейною доктриною захисту українського народу в XVIII-XIX ст. Її елементи наявні в працях мислителів: Г. Кониського, Г. Сковороди, М. Максимовича, Й. Міхневича, О. Новицького, П. Юркевича, М. Маркова, П. Куліша, К. Ушинського, М. Драгоманова та інших. Тому дисертант констатував факт, що їх філософсько-освітня творчість стала реакцією на ті виклики буття, котрі потребували ідейної підтримки філософів.

5. Філософсько-освітні ідеї І. Франка, Лесі Українки, М. Грушевського, С. Русової, О. Музиченка, О. Гілярова, Г. Ващенко, О. Довженка були

відповіддю на примусові зміни в бутті України, початку і першої половини ХХ ст. При цьому наголошено, що радянське тоталітарне суспільство не змогло примусити українських митців забути своє національне коріння. Свідченням цього є їх праці які насичені українською символікою і конструктивними смислами. Саме давні українські символи і образи, стали своєрідним ключем для само розуміння нашого народу, спираючись на них українець сприймає і філософськи аналізує своє національне буття, вчиться бути українцем.

6. Аналіз наукових розвідок і праць українських мислителів другої половини ХХ ст. дав підстави для висновку, що перебуваючи в жорстких рамках партійного диктату влади і її цензури, українські мислителі знаходили шляхи, щоб донести до широкого загалу свої філософсько-освітні ідеї. Спираючись на їх творчість, в дисертації відображено філософсько-освітню думку українських мислителів другої половини ХХ ст.

7. Відмічено, що Революція Гідності в Україні 2013-2014 рр. і пов'язані з нею суспільно-політичні події, здійснили специфічне «перезавантаження» свідомості українців, активізувала такі конструктивні смисли, як гідність, справедливість, незламність, свобода з притаманним українській ментальності антеїзмом. Агресія Росії привела до незворотних змін в державі Україна її військовій, політичній, правовій сферах, а також в філософському осмисленні української національної ідентичності. Тому, відчувши буттєві запити населення, в Україні почали з'являтися необхідні філософсько-освітні ідеї спрямовані на підтримку української національної ідентичності.

Розкриття конструктивного потенціалі національних смислів української філософсько-освітньої думки здійснюється як на макрорівні суспільної ідеології, так і на рівні індивіда. Кожен українець, як суб'єкт життєдіяльності повинен шанувати рідну українську мову, культуру, знати і дотримуватися наших традицій, правил і законів. Таким чином, спираючись на філософсько-освітні ідеї пов'язані з українською національною культурою, філософією та освітою, ми зможемо побудувати успішну і незалежну державу Україна.

Основні положення дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

Монографія:

1. Чорний О. О. Історія філософсько-освітніх ідей в Україні та їх онтологічна орієнтація [Текст]: монографія /О. О. Чорний. – Чернігів: Десна Поліграф, 2014. – 424 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Чорний О. О. Вибір людиною навчально-освітнього розвитку та його відображення в історії філософських ідей: Україна XVII-XVIII століття /О. О. Чорний //Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – Київ: Міленіум, 2013. - №3 – С. 33-38.

3. Чорний О. О. Джерельна база та її роль в зародженні і розвитку

філософської думки, на землях сучасної України до Київської Русі /О. О. Чорний //Практична філософія. Науковий журнал. /Гол. ред. Андрущенко В. П. – Вип. №3 (49), - Київ: ПАРАПАН – 2013. – С. 129-135.

4. Чорний О. О. Історія розвитку та джерельна база філософсько-освітніх ідей в Україні XVII-XVIII століття /О. О. Чорний //Мультиверсум. Філософський альманах /Гол. ред. В. В. Лях. – Вип.. 2 (120). – К., 2013. – С. 187-198.

5. Чорний О. О. Історія розвитку філософсько-освітнього вчення про «нову людину» в Україні XVII-XVIII ст. /О. Чорний //Гілея: * науковий вісник. Збірн. наук. праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: ВІР УАН, 2013. – Випуск 74 (№7). – С. 328-330

6. Чорний О. О. Історія філософсько-освітніх ідей в Україні XVII-XVIII ст. та їх антропологічна орієнтація /О. О. Чорний //Гілея: * науковий вісник. Збірник наук. праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: ВІР УАН, 2013. – Випуск 73 (№6). – С. 297-299.

7. Чорний О. О. Історія філософсько-освітніх ідей в Україні, крізь призму синергетичного підходу дослідження. /О. О. Чорний //Гілея: * науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: ВІР УАН, 2013. – Випуск 72 (№5). – С. 701-707.

8. Чорний О. О. Історія філософсько-освітніх ідей в Україні: методологічні підходи, ключові напрямки та парадокси дослідження /О. О. Чорний //Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія: філософські науки. /Гол. ред. В. С. Пазенок. – Київ: КУТЕП, 2013. – Випуск 15 – С. 210-222.

9. Чорний О. О. Культурно-естетичні мотиви в історії філософсько-освітніх ідей України /О. О. Чорний //Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – Київ: Міленіум, 2013. - №1 – С. 10-15.

10. Чорний О. О. Лазар Баранович як український філософ XVII століття /О. О. Чорний //Сіверянський літопис. – Чернігів, 2002. №1(43). – С.144-147.

11. Чорний О. О. Онтологічні аспекти філософії освітнього менеджменту в Україні /О. Чорний //Сіверянський літопис. - Чернігів, 2008р. – №2 (80). – С.140-144.

12. Чорний О. О. Онтологічні проблеми в історії української культури та їх сучасне філософське тлумачення /О. О. Чорний //Культура і сучасність: альманах. – Київ: Міленіум, 2010. - №2. – С.28-31.

13. Чорний О. О. Основні проблеми в історії української філософії /О. О. Чорний //Сіверянський літопис. - Чернігів, 2004р. – №1(55) – С.93-95.

14. Чорний О. О. Роль філософських понять в історії культури та філософії освіти України /О. О. Чорний //Культура і сучасність: альманах. – Київ: Міленіум, 2013. - №1. – С.21-28.

15. Чорний О. О. Світ Григорія Сковороди /О. О. Чорний //Сіверянський літопис. – Чернігів, 2003. №1(49) - С. 169-171.

16. Чорний О. О. Специфіка дослідження історії філософсько-освітніх ідей в Україні крізь призму різних методологічних підходів /О. О. Чорний //Гілея: * науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред.

В. М. Вашкевич. – Київ: ВІР УАН, 2013. – Випуск 71 (№4). – С. 676-681.

17. Чорний О. О. Специфіка розгляду онтологічних проблем в історії української філософії та їх сучасне тлумачення /О. О. Чорний //Сіверянський літопис. - Чернігів, 2007р. – №5(77). – С. 128-136.

18. Чорний О. О. Філософія освіти в історичному поступі України: ключові ідеї та принципи їх дослідження. /О. О. Чорний //Мультиверсум. Філософський альманах /Гол. ред. В. В. Лях. – Вип.. 4 (122). – Київ, 2013. – С. 187-198.

19. Чорний О. О. Філософія освіти і педагогіка: ідейний зв'язок, історія розвитку та онтологічна аргументація /О. О. Чорний //Мультиверсум. Філософ. альманах /Гол. ред. В. В. Лях. – Вип. 3 (121). – Київ, 2013. – С. 184-195.

20. Чорний О. О. Філософсько-освітні ідеї О. Довженка, як відображення українського буття першої половини ХХ ст. /О. О. Чорний //Гілея: * науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – Київ: ВІР УАН, 2013. – Випуск 75 (№8). – С. 294-297.

**Статті у закордонних періодичних виданнях та виданнях,
що включені до міжнародних наукомеричних баз даних:**

21. Черный А. А. Историко-культурные факты зарождения и развития философской мысли древних славян /А. А. Черный //Философия и культура. - Москва. 2014. - № 4. – С. 546-552.

22. Черный А. А. Исторические факты и философские тенденции развития медиаобразования в России XVII в. и их косвенное влияние на медиафилософию XXI века. /А. А. Черный //Медиаобразование. 2013. - №3 Российский журнал истории, теории и практики медиапедагогике. - Москва. 2013. – С. 16-25.

23. Черный А. А. История становления и развития медиаобразовательных идей в Москве XVII века и их философские ориентиры /А. А. Черный //Медиаобразование. 2014. - №2 Российский журнал истории, теории и практики медиапедагогике. – Москва, 2014. – С. 16-25.

24. Черный А. А. Философская картина мира А. Довженка, как художественное отражение человеческого бытия /А. А. Черный //Филология: научные исследования. – Москва, 2013. - №3 – С. 242-247.

25. Черный А. А. Философское творчество Николая Маркова, как отражение культурного развития российского общества второй половины XIX века /А. А. Черный //Философия и культура. – Москва, 2015. - № 3. – С. 375-383.

**Публікації в інших наукових виданнях,
матеріали конференцій:**

26. Черный А. А. Ключевые источники и их роль в зарождении славянской философской мысли до Киевской Руси /А. А. Черный //«Инновации в науке»: Сборник материалов XIX Международной заочной научно-практической

конференції. (Россия, город Новосибирск, 22 апреля 2013г.). - Новосибирск: Изд. «СибАК», 2013. – С. 111-120.

27. Чорний О. О. Міфологічний аспект антропології Чернігівського літературно-філософського кола XVII – XVIII ст. /О. О. Чорний //Три століття гуманітарної та педагогічної освіти в Чернігові: від колегіуму до університету. – Чернігів, 2001. – С. 34-36.

28. Чорний О. О. Антропологічні ідеї Івана Максимовича /О. О. Чорний //Філософсько-антропологічні читання' 97. Перспективи та межі антропоцентризму (До 2000-ліття Л. А. Сенеки) – Київ: Стилос, 2000. – С. 193-197.

29. Чорний О. О. Онтологічні ідеї В. І. Шинкарука як підґрунтя історії української філософії XXI століття /О. О. Чорний //36. наук. праць. Філософські діалоги'2010. Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення (до 80-ліття від дня народження). Частина 1. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ, 2010. – С. 289-294.

30. Чорний О. О. Ціннісні антропологічні та онтологічні проблеми в творчості українських мислителів XX століття /О. О. Чорний //Філософсько-антропологічні студії'2008. Філософська антропология та сучасність (Пам'яті В. Г. Табачковського). Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – Київ: Стилос, 2008. – С. 405-412.

31. Чорний О. О. Життя в “саркофазі” як антропологічна проблема України /О. Чорний //Філософія. Антропология. Екологія. – Альманах. Вип. пер. Ін-т. філософії НАН України. ім. Г. Сковороди. - Київ: Стилос, 2000. - С.163-168.

32. Чорний О. О. Ідея оновлення українського суспільства XVII століття крізь призму античної та християнської філософії. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т.Г.Шевченка. Випуск 14. Серія: філософські науки: Збірник. – Чернігів: ЧДПУ, 2002. - №14. –С.75-80.

33. Чорний О. О. Проблема підготовки та матеріального забезпечення педагогічних кадрів в Україні. /О. О. Чорний //Педагогічні обрії (науково-методичний журнал). – Чернігів: ЧОІППО, 2002. - №4 – С. 8-9.

34. Чорний О. О. Методологія дослідження антропологічної проблематики в історії української філософської думки. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка Вип.20.(філософські науки). Чернігів, 2003. –С.50-54.

35. Чорний О. О. Сучасна школа XXI століття та її гуманістична спрямованість. /О. О. Чорний //Педагогічні обрії (Науково-метод. Журнал). - Чернігів: ЧОІППО, 2004. №1. - С. 5-9.

36. Чорний О. О. До проблеми вивчення історико-філософських джерел Української духовності XVII – XVIII ст. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка . Вип. 26. (філософські науки). - Чернігів, 2004. - С.48-52.

37. Чорний О. О. Вплив онтологічних основ філософії освіти К.Ушинського на пізнавальну діяльність учнів та студентів. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка. Вип. 22. (педагогічні науки). - Чернігів, 2004. - С.93-96.

38. Чорний О. О. Філософсько-антропологічні та моральні ідеї чернігівських мислителів XVII-XVIII ст. та їх роль у збереженні національної єдності України. /О. О. Чорний //Філософія етнокультури та наукові стратегії збереження національної єдності України. Зб. Наук. Статей. – Чернігів, 2007. – С. 65-73.

39. Чорний О. О. Онтологічні аспекти української філософії та їх синергетичне трактування. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка Вип. 51. Серія (філософські науки). - Чернігів, 2007. – С. 143-150.

40. Чорний О. О. Філософські аспекти педагогічної освіти в Україні XXI ст. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка. Вип. 53. Серія (пед. науки). - Чернігів, 2008 р. - С. 192-196.

41. Чорний О. О. Онтологічні ідеї суспільної злагоди і національної єдності в творчості чернігівських мислителів. /О. О. Чорний //Сучасні проблеми економічного та соціального розвитку України: Збірник матеріалів X Міжнародної науково-теоретичної конференції (16-17 квітня 2008 р.) /Українська академія бізнесу та підприємництва. – Київ, 2008. – С. 198-199.

42. Чорний О. О. Онтологічні засади філософії освіти П. Куліша. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка Вип. 66. Серія (філософські науки). Кулішеві читання з філософії етнокультури. Чернігів, 2009. – С. 53-56.

43. Чорний О. О. Українське буття 18-19 ст. та його філософський аналіз у творах П. Куліша. /О. О. Чорний //Вісник ЧДПУ ім. Т. Г. Шевченка Вип. 75. Серія (філософські науки). Другі Кулішеві читання з філософії етнокультури. - Чернігів, 2010. – С. 44-46.

44. Чорний О. О. Онтологічні ідеї С. Кримського та їх вплив на історію української філософії початку XXI ст. /О. Чорний //Вісник ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка Вип. 95. Серія (філософські науки). Треті всеукраїнські Кулішеві читання з філософії етнокультури присв. пам'яті С. Б. Кримського «Феноменологія софійності в українській культурі. Запити філософських смислів у мові, мистецтві, літературі». - Чернігів, 2011. – С. 154-156.

45. Чорний О. О. Філософія освіти: онтологічні орієнтири розвитку. «Суспільні науки: Сучасні тенденції та фактори розвитку». /О. О. Чорний //Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 01-02 лютого 2013 року). – Одеса: ГО «Причорноморський центр досліджень проблем суспільства», 2013. – С. 68-72.

46. Чорний О. О. Естетичні мотиви в історії філософсько-освітніх ідей в Україні. /О. О. Чорний // «Взаємозв'язок курсів естетики і художньої культури з викладанням літератури, музики і образотворчого мистецтва в школі»: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 21-22 березня 2013 року. м. Чернігів /Наук. редактор В. А. Личковах. – Чернігів: Вид-во «Ієрогліф», 2013. – С. 181-186.

47. Чорний О. О. Філософсько-освітні ідеї в творах К. Д. Ушинського та їх вплив на сучасні методологічні підходи і принципи педагогічних досліджень. /О. О. Чорний //Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 19 лютого 2014 року місто Чернігів «Філософсько-педагогічна

спадщина К. Д. Ушинського: нове прочитання» (до 190-ої річниці від дня народж. К. Д. Ушинського). – Чернігів: Вид-во ЧОІППО, 2014. – С.185-197.

48. Чорний О. О. Бароковий дискурс українських мислителів XVII ст. (філософсько-освітній аспект). /О. О. Чорний //Релігія. Філософія. Культура: матеріали Міждисциплінарної всеукраїнської науково-теоретичної конференції (м. Чернігів, 29 жовтня 2015 р.) – Чернігів: ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2016. – С. 92-98.

АНОТАЦІЯ

Чорний О. О. Конструктивний потенціал національних смислів у становленні філософсько-освітньої думки в Україні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук за спеціальністю 09.00.10 філософія освіти. – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. – Харків, 2017.

У дисертації репрезентовано історичне осмислення розвитку філософсько-освітньої думки в Україні та здійснено теоретичне підтвердження конструктивного потенціалу її національних смислів онтологічними орієнтирами. Хронологічні рамки дослідження охоплюють розвиток і становлення філософсько-освітніх ідей з V ст. до н.е., або з появи перших давньогрецьких філософських шкіл в Північному Причорномор'ї і до нашого часу.

Подається схема взаємодії філософсько-освітніх ідей наших мислителів, історичних подій які впливали на розвиток освіти в Україні та ідеології національної ідентичності. Відображено ідеї, які в різні історичні періоди з'являлися в працях мислителів і надають нам вагомі аргументи для констатації факту давності існування філософсько-освітньої думки на землях сучасної України.

У контексті онтологічної проблематики здійснено комплексний аналіз національних особливостей філософсько-освітніх ідей мислителів, які підтверджують конструктивний потенціал національних смислів української філософсько-освітньої думки та вказують на її зв'язок, як з суспільним буттям нашого народу, так і з навчально-освітнім процесом.

Ключові слова: філософсько-освітня думка, національна традиція, культура, смисли, ідентичність, кордоцентризм, освіта, свобода.

АННОТАЦИЯ

Черный А. А. Конструктивный потенциал национальных смыслов философско-образовательной мысли в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. – Харьковский национальный педагогический университет имени Г. С. Сковороды. – Харьков, 2017.

В диссертации осуществлено осмысление историко-философских этапов развития философско-образовательной мысли в Украине и сделано теоретическое подтверждение конструктивного потенциала ее национальных смыслов онтологическими ориентирами. Хронологические рамки исследования охватывают развитие и становление философско-образовательных идей с V в. до н.э., или с появления первых древнегреческих философских школ в Северном Причерноморье и до нашего времени.

Представлена схема взаимодействия философско-образовательных идей наших мыслителей, исторических событий, которые влияли на развитие образования в Украине с идеологией национальной идентичности. Отображены идеи, которые в разные периоды истории появлялись в работах мыслителей и дают нам весомые аргументы для констатации факта давности существования философско-образовательной мысли на землях современной Украины. В контексте онтологической проблематики проведен комплексный анализ национальных особенностей философско-образовательных идей мыслителей, которые подтверждают конструктивный потенциал национальных смыслов украинской философско-образовательной мысли, а также вказывают на ее связь, как с общественным бытием нашего народа, так и с учебно-образовательным процессом.

Ключевые слова: философско-образовательная мысль, национальная традиция, культура, смыслы, идентичность, кордоцентризм, образование, свобода.

SUMMARY

Chornyi A.A. Constructive potential national meaning in the development of philosophical and educational thought in Ukraine. - Manuscript.

Thesis for the academic degree of Doctor of Philosophic Sciences on speciality 09.00.10 philosophy of education. – H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. – Kharkiv, 2017.

The dissertation on historical understanding of the development of philosophical and educational thought in Ukraine. It was made a theoretical confirmation of the constructive potential of its ontological meaning of national landmarks. The chronological scope of the study covers the development and formation of philosophical and educational ideas from the V century BC, or with the appearance of the first Greek philosophical schools in the northern Black Sea region and to our time.

The study of the problems of philosophical and educational thought in Ukraine and constructive capacity of its national sense was carried out in the context of the analysis of prerequisites, factors and circumstances of the process. National and cultural diversity and complexity of philosophical and educational disclosed through primary sources and philosophical writings of thinkers whose work was connected with the territory of modern Ukraine.

Particular attention was paid to the study of different periods in the history of Ukraine. The vicissitudes of life target our thinkers on an adequate response in

terms of defending the rights, freedoms, language, religion, education and culture of the Ukrainian people. And this in turn led to the fact that the Ukrainian thinkers have used their work, training and education and preaching, as an instrument in terms of national identity Ukrainian propaganda.

All these processes were investigated as within the context of historical events, and in connection with the development of European philosophical and educational thought and the related development of educational institutions. In this perspective, the study was based on a wide range of sources. Review their heuristic potential, proven relevance of the origin and development of philosophical and educational thought in the territory of Ukraine from ancient times to the present.

The study of philosophical and educational ideas of European and Ukrainian thinkers, in the evidence of self-sufficiency by Ukrainian education and philosophy was obtained. It was shown proximity philosophical views on the educational and socio-political problems of the Ukrainian and European thinkers. Emphasis is placed on the ideological connection between thinkers from different countries and eras. The interchange of ideas and enrichment that took place between the Ukrainian and European thinkers in all periods of history were pointed out.

The complexity of the source base gave us the opportunity to demonstrate the fact that the philosophical and educational thought in Ukraine was developed under the influence of different philosophies and knowledge as a spiritual and religious, and scientific and practical plan. Available sources provided material by which investigated the ontological connection between the events in the history of Ukraine and the development of philosophical and educational thought. For a broader reflection of the whole range of philosophical and educational issues the research has been implicated in the thesis: philosophers, historians, educators, religious studies, cultural studies.

Having analyzed the evidence of ancient philosophers, in relation to the life and works of thinkers of the Northern Black Sea. Dissertator was able to find out the whole range of philosophical and educational ideas that have influenced not only the development of philosophy, religion, education, education and training, but also on the ideology of Ukrainian national identity. It is possible to state an ideological and spiritual connection of the thinkers of the Northern Black Sea and the publishers of Kievan Rus, and later thinkers from different periods of history of Ukraine.

An important factor in this process was the fact that the philosophical and educational thought of the ancient period of the Ukrainian people of Kievan Rus was moving in the direction of cultural combination of ideological orientations of pagan mythology and Christian philosophy. They who were the backbone of teaching and educational process, thanks to which there are promotion of national life experience of our people and the ideology of national identity developed.

Fraternal schools and universities in the XVI-XVII centuries logically continued the philosophical and educational thought in Ukraine. Their teachers promoted the philosophical and educational ideas, which contained a veiled propaganda necessity of a unified Ukrainian church, educational and training systems and a unified state of Ukraine. The study focused on the fact that the

philosophical and educational ideas are clearly linked to the ontological issues that were relevant to the Ukrainian thinkers of the XVII-XIX centuries. It is connected with the public-political upheavals that took place in Ukraine at the time. Therefore, their philosophical and educational work was a reaction to the challenges of life that needed a philosophical and ideological support for practical action.

Key words: philosophical and educational thought, national tradition, culture, senses, identity, cord centrism, education, freedom.

Підписано до друку 01.03.2017 р. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Друк на різнографі.
Ум. друк арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 0055.

Віддруковано ФОП Лозовий В.М.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 3759 від 14 квітня 2010 р.

14027, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40
Тел. (0462) 972-661
www.lozovoy-books.cn.ua